

jovan pavlovski

MISLIO SAM: SIGURNO JE PIJANA

Ljudi čuteći stoje oko kuće. Noć koja se spustila sa Suve Gore zateče ih mokre i zbunjene kako se muvaju oko prozora, nemajući hrabrosti da uđu. Tako u početku, a zatim, kada su došli milicioneri i istražni nisu ih pustili unutra i da su hteli. Nekoliko najhrabrijih koji su ušli iz radoznalosti, zbog prijateljstva prema Milku, izišli su držeći se za zidove. U prvom sumraku u njihovim očima videla se preplašenost i bledilo na licu koje ih je izobličavalo, davalo im nove crte, kao teškim bolesnicima. Prihvatili su ih kao decu i osvežavali rakijom koja se ko zna kako našla među njima. Tako je bilo sa najhrabrijima, a zatim se niko nije usudio da uđe. Vrata su stajala otvorena, kiša je udarala pod prozorom kao po navici, a oni su svi: muševi, žene i deca stajali u dvorištu, na kiši, nemi od uzbuđenja i straha, svejedno, čekajući da dođu ljudi iz Tetova i predavajući se mraku koji se lepio na njih kao porok, kao blato u rano proleće. Nisu imali šta da govore, nisu mogli: događaj im zavezao jezike. Tako u početku, dok su došli k sebi od šoka koji ih je udario kao cepanicom, posred čela. Zatim je neko otrčao da telefonira iz prodavnice, da javi u grad. Dovedi su jednu šesnaestogodišnju devojčicu, učenicu medicinske škole da pomogne Lazoici: sirota, potpuno se izgubila kada je videla ubijenog, kao da je izgubila moć govora. Odneli su je kući, a ona sve tako, podavajući se instinktivno ljudima: niti govori šta joj je, niti kazuje šta hoće, Lazo, mali sa oštrim brkovima, njegovom jedinom uspomenom na pečalbarstvo u Beogradu, jedva držeći se na nogama samo šapuće:

»Grozno, grozno!«

Vrti se oko žene, smiruje najmanju devojčicu, vraća se do ljudi samo da bi čuo nekoliko reči utehe, da kaže:

»Izidoh da vidim da li je sve u redu sa kokoškama. Gledam kroz kišu: učiteljica leži pored vratanaca. Gospode bože, kažem u sebi, gospode bože, poludela učiteljica! Ženo, dođi, vičem, učiteljica leži na kiši pored ograde. Brzo da joj pomognemo, možda je bolesna. U jednom momentu pomislilih: sigurno je pijana. Praznik, pa se opila. Podigosmo je sa Lazoicom, a ona sva voda, voda i gori, gori. Gotovo, mislio sam, umre žena. Vrata nekako loše otvorena, čini mi se. »Da je unesemo«, kažem, a zatim: »Samo polako! « Kažem tako i unosim je sa Lazoicom, a ona teška i vlažna, bolesna i polumrtva, tako reći sama pada na zemlju, pada, pada. Ulazimo i odmah palimo lampu, a u drugoj sobi leži Milko. Lazoica ide da ga probudi, mislili smo da spava, i najednom vidim: pada žena na patos bez of, bez a. Ostavljam učiteljicu na patosu u salonu, trčim prema Lazoici i šta ima da vidim: leži Milko u krevetu, a oko njega svuda krv, i kao da nema pola glave. Časna reč, tako mi se učinilo. Sekirica sva krvava tu, pored samog kreveta. Imam slabo srce i ne mogu svašta da gledam. Hvatam Lazoicu za ramena i vučem ka izlazu. Vučem je i vičem najstariju ćerku, ne da vičem, već čini mi se da mi se grlo cepa: Dođi, Zlatka, dođi, majka ti umire!« Ne mogu nikako da izađem na vrata, jer sam učiteljicu ostavio kod izlaza. Ona se sklupčala i samo gori. »Lazoico velim, ženo, šta se s tobom ovo događa, ženo?« A ona — ništa, kao da vreću držim u rukama. Potpuno ništa. Dođoše devojke, gledaju takvu majku, plaču. Kažem im: »Ne ulazite, grozno je tamo u sobi; ubijen je Milko.« One još više

plaču. Ja ponovo: »Dajte da odnesemo majku kući. Zatim ćemo videti. Zlatka«, kažem joj, »pozovi ljude, kaži šta se desilo. Eto, tako je bilo.«

Trči do žene, opet se vraća. I ponovo priča, kao da se želi osloboditi tog straha koji mu se uvukao ispod kože, koji struji podmuklo i oštro po čitavom telu, svuda. Ljudi ga slušaju, saučestvuju sa njim i čute jer ne znaju šta da kažu u ovim momentima, kakve reči utehe da progovore. One mogu da se okrenu, pogrešno da se protumače. Međutim, sa svakim ponovnim pričanjem Laze, nešto u njima kao da se sakuplja, kao da raste. Nije to mržnja, bar sada to nije mržnja, već nešto kao duge niti žaljenja nad sudbinom Milkovom, saučestvovanje sa njegovom nesrećom koja ga je sa svih strana nemilosrdno tukla, kao pljusak. Taj osećaj raste u ljudima, raste, zaista, polako, no sigurno, unosi nemir, prouzrokuje šaptanje, strah da se sve ovo može opet ponoviti ovde, ili na nekom drugom mestu, možda, no ipak da se ponovi. Neki ženski glas je najhrabrijiji:

»A kako se samo mučio poslednjih godina! Svakog dana po sudovima i nesrećama!«

Tišina. Samo kiša dobuje po prozorima. Čak kao da se prelama i glas, kao da se muči da probije tu vlažnu zavesu, da ispuni prostor, a gubi se, nejasan je, izazovni. Ljudi su uznemireni, već zaplašeni. Opet neka žena:

»Od muke je pio. Bio je nesrećan, siromah i bolestan od tuda nepravdi.«

Opet taj osećaj straha. Kao platno koje pada odjednom i na sve. U tami samo mlaz mutne i bleštave svetlosti, koja dolazi kroz otvorena kućna vrata, otkriva nečije prisustvo. Ljudi se sve više zbijaju jedan do drugoga. Nešto raste u njima, kao nekakva nada da će prepući strah ako oni sami presude. Gospode bože, baš tako; ako oni sami presude. I po trčeti puć ženski glas:

»Njoj takođe smrt ne gine!«

Dvadesetak ili više vlažnih i hladnih tela, kao talas polaze napred, odjednom, kao da ih povlači neki snažni instinkt, želja da se prekine čutanje, čekanje po kiši, da se razbije okvir straha koji ih ispunjava. Masa kreće sporo, presečena svetlošću, sa čvrstom namerom da kazni i osveti se. I što se više gubi prostor između otvorenih vrata, disanje postaje užurbanije. Kao da grabi po kućnim zidovima, kao da pokušava da ispuni prostor uokolo. Odjednom Lozo:

»Ljudi, komšije, greh je ovo što hoćemo da učinimo! Greh koji će pasti na mene i na moju rodbinu.«

Stoji kao senka na vratima. Zatvarajući osvetljeni prostor, raširenih ruku, liči na grešnog spasitelja, vrlo kratko, koliko da ih može zaustaviti.

»Ja sam je uneo u kuću, ja sam njen komšija, na mene će pasti greh ako joj se nešto desi.«

Stoji tako, a voda kaplje sa njega. Ne sme da se okrene, jer je ona tu, odmah iza njega sklupčana, kao zmija, ostavljena pre pola sata ili pre desetine godina, to sada nije važno, na kraju krajeva, sakupljena i sva mokra. Možda se već hladi, niko se ne usuđuje da uđe. Oni koji su ušli preskočili su je kao neko zlo, kao što se zaobilazi bolest.

Lozo se ne usuđuje da se okrene. Čini mu se kao da iza njega šušti njen glas, a zna: tako mu je govorila kada je Milko prvi put ostao bez posla. Nekoliko godina unazad, pre tri ili pet godina. Svejedno. Ne sme da se okrene, samo tako stoji i rešen je: samo preko njega mrtvog. Misli: kakva je to sila koja pokreće ljude i čini ih žednim za osvetom, eto, kao sada?

Stoje pred njim nemi. Zna, oseća: samo jedna reč i sve će pući. Međutim, niko sada u ovom momentu ne može da kaže šta će biti sa gnevom: oboriće i njega ili će se, možda, rastopiti u sitne iglice od kojih će ostati samo modrice po telu.

Lazo: »Ludost je ovo na šta se spremate. Ludost i greh od čega se nikada nećemo očistiti. Ljudi!«

Gospode, sve bi dao da može da kaže nešto snažno, nešto što će razbiti ovaj crni obruč od premrznutih tela ispred sebe. Gleda: samo lanac senki, bez mogućnosti da se prepoznaju lica, a bliska su, iz njegovog sela. Neki glas: »A šta si ti — sudija?«

I drugi, hrapav, kao da dolazi iz dna zemlje: »Možda si spavao sa njom. Tražila je ona muževe svuda.«

I opet, još jednom, ovoga puta tanak, suv, ženski:

»Pusti nas i ne pravi se lud.«

Oseća kako mu ponestaje snage, kao da ga udara nešto u čelo. Pokušava da izgovori mudre reči: »Sramota je pred bogom i pred savešću. Iz jedne sramote ulazimo u drugu, a pre pola sata smo bili ljudi i susedi.«

U mraku su svi jednaki. Bilo bi dobro da sada kaže nečije ime, da podseti ljude na to da je sve ovo što se dešava van njihove svakidašnjice. Novo je zato što se čovek preispituje i otkriva drugo lice. Zato, malo više hrabrosti da bi se savladao pri iznenađenju. Gleda, međutim, ljudi se teško raspoznaju u mraku. Da li je to Zlatka sasvim levo ili mu se samo pričinjava.

»Zlatka«, viče, »Zlatka, jesi li ti to?« I ne čeka da čuje odgovor: »Prokleće nas komšilik što si tu! Majka ti umire, a ti pokušavaš da se svetiš za stvar koja nikome nije jasna.«

Glas joj je umoran i uzrujan: »Krv se krvlju plaća. Nema drugog koji bi osvetio čika Milka«. Opet taj suvi, oštri glas.

Lozo će zaista pasti: šta je ovo što se događa sa njim i sa ljudima? A nema, tako reći, ni pola sata kako je video učiteljicu pored ograde. Ne razmišlja: »Marš kući, kurvino kopile, da te ne vidim više ovde!«

Zaista ne zna šta je ovo što se događa sa njim i sa ljudima.

Zlatka: »Čerka sam ti a ne kopile!«

Neko kao da se nasmejao. Ili počinje da mu se pričinjava svašta. Nešto puca u Lazi:

»Niko od nas nije sudija i niko ne može da sudi o tuđem delu. Uvek se to završava nepravedno. U novo prokletstvo, u nepotrebnju kaznu. Zato: da pričekamo one iz grada. Ima sud, ima vlasti, pa neka oni presude, odluče.«

Nečiji glas, odmah do Zlatke: »Iako je to naša stvar?«

Lazo: »Kako naša, zašto naša?«

Opet ona: »Zato što je ubijen naš čovek!«

Kiša ga šiba po licu kao da hoće da ga uništi, da ga pomeri sa mesta, da ga zakopa. Ne vidi ljude od ove snažne reke hladnih i oštih kapi koje ga gađaju kao neprijatelj. Ljut je na samog sebe što ne može da ih prepozna, a sa njima je odrastao i pred njim su odrasli. Šta se dogodilo za ovih tridesetak minuta.

»Ubijen je čovek, tačno, ali žena ga ubila. To je njihova stvar, a ne naša. Mi nismo ni sudije, niti izvršioc. To je jasno. Ne smemo ni biti, jer niko ne zna čovekovu istinu. Ljudi, ipak, to je najvažnije.«

Samo da bi uzeo vazduha:

»Nemamo pravo nepoznati da otkrivamo tajne koje nisu naše i koje nas se ne tiču. Pustite to bogu i sudijama.«

Čini mu se da dobro govori. Izrekao je to kao beogradski pekar, koji je prevrtao na leđa pedesetak i više gospoda, odmah desno, u maloj sobici do pekare, gde se odmarao između dve ture hleba i bureka. Očekuje da njegove reči deluju. Ljudi pred njim — ništa. Gledaju kako se Lazo sasvim oslobodio i sada kao da vrebna na vratima. Zver. Mali, a zver. Neki su umorni, neki se dvoume. Ne vodi nikud sve ovo. Kao da je neko rekao ovo. Lazo se naginje da još jednom čuje te umirujuće reči. Ništa. Samo disanje ljudi i kiša. Poslednji njegov napor:

»Što god da uradimo sutra treba da se odgovara. Ko ima smelosti da ostavi decu samu. Ko?«

Zna Lazo: ljudi su kukavice. Teško se odlučuju da učine nešto što bi ugrozilo njihov mir, njihovu svakidašnjicu: igranje karata po kafanama, sitne brige oko letine, retke avanture sa ženama iz grada i druge neke stvari. Sada stoje pred njim i dvoume se. A odrediće se, sigurno će se odrediti namere. Takvi su: predaju se krvi i njenom šaputanju dok im ona vri i dok nešto gori u njima. Zatim se, naglo hlade. Kao sada, kao juče, kao sutra.

Njišu se ljudi pred njim. Čekaju da to neko prvi učini: kako je ta namera bila ludost. Pokušavaju da u mraku prikriju strah, njihovu nesreću da bi do kraja ostali hrabri. Uplašeni su od onoga što su hteli da učine. Učiteljica! Ona je godinama bila sa njima, srasla sa njima, došla iz grada da živi u njihovom selu, došla radi Milka. Verovatno se nešto krupno desilo između njih, u njoj, pošto je tako digla ruku na njega. Neko se izdvaja iz grupe. Lazo više nagađa nego što vidi: Zlatka. Kada bi sve ovo jednom moglo da se svrši, kada bi mogao da legne pored prozora i da sluša kako kiša sitno dobuje po staklu. Sve se izmenilo za nešto više od pola časa. Ne zna kako mu je žena, da li se osvestila ili se desilo najgore sa njom. Neko dete je zaplakalo u grupi. Najzad, ljudski glas koji budi nade i vraća poverenje. Lanac senki se kidna, barem tako mu se čini, tako mu se pričinjava ispod ovog vlažnog perja, a napetost kao da napušta i njega i druge. Vraća se onaj koji je otrčao da javi u grad. Čuju njegove korake kako odjekuju u noći po blatu i svi se raduju njegovom dolasku. A on izdaleka: »Javio sam miliciji. Odmah će doći. Krenuli su.« Stiže zadihan i zadovoljan. Zastaje i srećan misli da je završio veliki posao.

(Odlomak iz romana)
Preveo sa makedonskog
TOMISLAV STOJANOVIĆ

sava babiĆ

O ROMANU JOVANA PAVLOVSKOG

Roman Jovana Pavlovskog *Toa Radivoce vo koe padjam dlaboko* (Skopje, 1972) nalazi se na samoj ivici provalije: toliko je životan da se ne zna kad prestaje pravi život a počinje književna fikcija. O delu bi se ponajpre moglo raspravljati, s puno opravdanja, tražeći neuhvatljivu granicu da li je pred nama ostvarenje romansijera ili publiciste. Samo delo nudi dovoljno materijala i za jednu i za drugu tezu. Istovremeno, to bi mogla da bude i glavna zamerka romanu: sporovi tek mogu da nastaju. Ali kod dobrih i neobičnih dela nedoumica uvek ima napretek.

Pavlovski je romansijer, pisac sasvim određenog, definisanog pogleda na svet oko sebe. On je materiju svoga romana zahvatio iz svakodnevnih fakata i izdigao ih na nivo umetničke verodostojnosti. Sam odbir govori dovoljno o stavu pisca. Istinolnost je ostvarena kombinovanjem različitih vidova realnosti. Pavlovski iznenađuje hrabrošću što uvodi u roman sve same likove s kojima se svakodnevno susrećemo, samo što oni za pisca nisu blede, ne liče jedni na druge, čak su nesvodivi na tipove, mada su i reprezentanti mogućih situacija. Pavlovski je dovoljno lukav majstor: pisac nije sveznalica, ne zna sve o svojim junacima, kao da i njega samog mogu iznenaditi njihovi postupci. Rezultat takvog stava jeste: iako je pažnja bila usmerena na ispitivanje pojedinih događaja i likova koji su akteri u njima, zagonetke i dalje ostaju. Ličnosti skreću na sebe pažnju više svojom tinjajućom izuzetnošću, akumuliranjem ožiljaka, nesposobnošću da aktivnije žive i za sebe i za svoju sredinu. Većina ličnosti pripada skoro istom tipu ljudi, ponekad nam se čini da su to samo varijante jedne iste ličnosti koja se nalazi u različitim situacijama, različitim rodovima i različitim godinama. Otuda i utisak da smo čitali mnogo obimniju knjigu nego što je ovaj roman Jovana Pavlovskog od stotinak stranica.

O toj isprepletenosti skoro slučajno sukobljenih sudbina dovoljno govore i podaci o ličnostima romana. Milko Botkovski je borac, politički i društveni radnik koji polako pada, više zbog drugih nego zbog sebe i svojih sposobnosti, sve dok ga ne ubije njegova druga žena Zdravka. Zdravka je skojevka, učiteljica, posle i ubica koja ni sama ne može da razume svoj čin. Istražni sudija i njegova studentska veza sa Zagrepčankom, koja traje, nastavlja se besmisleno kao krik, kao mogućnost bekstva, kao potreba da se konačno ne pomiri sa svojom okolinom, sve do ovog slučaja, kad će se ta veza, verovatno, konačno prekinuti. Zdravkina sestra Mara je religiozna, ali ni njoj ne ostaje ništa drugo do neshvatanje onoga što se zbilo. Čudan odnos seljaka suseda Laza, koji ma koliko da ima u sebi nešto definisano i lukavo, do kraja neodgonetnuto, ipak je dovoljno naznačen da je ljudski razumljiv, čak prislan. Prva žena Milkova, seljanka, njen sin sa snahom, predstavlja novi, autonomni svet u kojem vladaju stroži zakoni, dramatika zategnuta do prskanja, a sve maloreko, jedva koja direktna reč da se izusti. Pa Kuzeski, novinar lokalnog lista, koji sve ličnosti zna, poznaje međusobne odnose, ravnodušno i bespomorno prihvata stvari kao da je već oguglao na sve vrste ljudi i na ono što im se može dogoditi.

Sve što se otkrije po klasičnoj šemi istražnog sudije povodom jednog ubistva, sve je to premaloo: čovek je isuviše komplikovan da bi se nejakim sredstvima književne reči do kraja objasnila složenost sveta. Ličnosti se prepliću i mimoilaze. Pokušavaju da žive svoj autonoman život, a ne mogu. Pisac ne može da reši do kraja život. Ličnosti su nesvodive na obrasce definitivne i potpune jasnosti. Jedan čovek samo pomaže drugom čoveku da bi mu pokazao složenost sveta. Nova ličnost svojom pojavom, delovanjem u romanu, dopunjuje realističnost sveta, ali ne rešava probleme sveta: rešenja ipak ostaju prepuštena svakom čitaocu. Sve se mora rešiti lično, drugi umesto nas ne mogu doneti presudu. Pisac je jedino postavio dovoljno primamljive premise za početak takvog razmišljanja. Naravno: o životu!

Ima još jedna veoma značajna strana romana na koju valja skrenuti pažnju. Ma koliko da su likovi u romanu fragmentarni, namerno takvi, postoji izuzetan element koji ih sve okuplja i povezuje na veoma jednostavan i efikasan način. Od prvih stranica romana kiša pljušti takvom silinom da se pretvara u jedan od dejstvujućih likova romana. Možda najvažniji. Nije to ona kiša iz tzv. opisa prirode koji tek treba da naznače nešto što će se zbiti među ljudima. Kiša ovde nije rekvizit. Ona je akter. Čitalac je sve vreme oseda svojim čulima. Ima nečeg iskonskog u njenom pljuštanju. Čak i nije uvek ista, iako neprekidno pljušti. U jednoj velikoj metafori podseća na biblijska vremena: bogovi plaču zbog onoga što večitoo lebdii nad ljudima, čak i onda kad su ljudi sami zakoračali da stvaraju svet i uzeli u svoje ruke božansku moć pa prekrajaju na svoj način ovaj guravi svet.

Pavlovski je, dakle, napisao dobar roman. Blizak temom i feljtonističkim pristupom, roman bi mogao izazvati različita tumačenja, čak i lične sporove, uzalud se romansijer ogradio beleškom da su svi likovi izmišljeni. Ma koliko bio zanimljiv, taj međuprostor od dela do čitaoca nemoguće je ispuniti predviđanjima. Dobro umetničko delo ima svoj dalji život nezavisan od svoga stvoritelja.